NAYELI RIANO: HENRI LEFEBVRE ȘI REVOLUȚIA URBANĂ

Autor: Maria Chiribeș | 8 octombrie 2021

Un articol de Nayeli Riano *pentru* The Imaginative Conservative

Articol original: Henri Lefebvre and the Urban Revolution

Sociolog născut la începutul secolului al XX-lea, Henri Lefebvre este o personalitate ale cărei scrieri au contribuit la clarificarea întrebărilor ce țin de viața în mediul rural versus cea din mediul urban, de teorii ale statului, de modernitate și de rolul pe care spațiile sociale și piețele îl au într-un oraș. Dincolo de contribuția sa în domeniul sociologiei, Lefebvre este considerat o personalitate importantă atât pentru studiile urbane, cât și pentru teoria critică neo-marxistă. Contribuția adusă de Lefebvre studiilor urbane și relația acesteia cu teoria critică merită atenție, în ciuda conotațiilor negative pe care teoria critică sau orice domeniu de „studii" le-ar putea putea avea la prima vedere. Consider că scrierile sale ridică întrebări rezonabile și fac observații realiste pe marginea unei vieți moderne care îi nedumerește astăzi pe mulți. Atât gânditorii conservatori, cât și cei Marxiști se întreabă cum își pune viața urbană amprenta asupra noțiunii de oraș și a noțiunii de societate. Dacă cititorul îmi va permite asumpția îndrăzneață privind similaritatea criticilor conservatoare și a celor Marxiste aduse orașului, acest eseu va scoate în evidență câteva dintre elementele comune celor două, înainte de a demonstra unde diverg filosofic.

I. Originile intelectuale

Primul Război Mondial și Revoluția Bolșevică au avut un efect puternic asupra lui Lefebvre, evenimente în urma cărora și-a îndreptat atenția mai mult spre politică. Născut în Franța, acesta a fost influențat de filosofi radicali, comuniști și avangardiști, fiind în același timp un bun cunoscător al scrierilor lui Marx, Nietzche, Heidegger și Hegel.[1] Lefebvre a observat felul în care „gândirea dialectică" a acestora se concentrează în primul rând asupra timpului.[2] Contribuția unică pe care a adus-o lecturii acestor cunoscuți gânditori constă în reintrepretarea scrierilor lor filosofice și politice dintr-o perspecivă a spațiului, în loc de una a timpului. Prin înlocuirea timpului cu

relațiile spațiale, ajungem la o mai bună modalitate de a interpreta capitalismul modern.

În celebra sa carte, Le Droit à la Ville (1968), Lefebvre ridică problema unui „drept la oraș”, care implică revendicarea orașului de către autorități, ca un spațiu co-creat, separat de efectele tot mai mari pe care comercializarea și capitalismul le au asupra interacțiunii sociale. De asemenea, cartea propune și rectificarea inegalităților spațiale din interiorul orașelor prin intermediul planificării urbane. Următoarea carte a lui Lefebvre, Revoluția Urbană (1970) a marcat un nou capitol în teoria critică, plasând „urbanul” în centrul criticii politice.[3] Acest eseu va discuta principalele idei din Revoluția Urbană.

Revoluția Urbană începe cu ipoteza conform căreia societatea a devenit complet urbanizată. La momentul în care Lefebvre își scria lucrarea, urbanismul făcea atât obiectul criticilor de dreapta, cât și al celor de stânga. „Critica de dreapta”, scria el, „se concentrează pe trecut și este frecvent umanistă” iar ea „subsumează și justifică direct sau indirect o ideologie liberală a «inițiativei libere»”.[4] Lefebvre privea criticile de dreapta ale urbanismului timpului său ca pe unele ce dau prioritate creșterii pieței în numele libertății economice.

„Critica de stânga”, pe de altă parte, era „frecvent trecută cu vederea” și încerca „să deschidă o cale către posibil, să exploreze și să delimiteze un peisaj care nu este doar o parte din «real».”[5] Lefebvre a interpretat critica de stânga ca pe o formă de critică utilă, care avea scopul de a îmbunătăți o idee de altfel nobilă. De asemenea, Lefebvre considera critica de stânga „utopică”, deoarece s-a îndepărtat „de real, fără să îl piardă, totuși, din ochi.”[6] Un element interesant în scrierile lui Lefebvre este felul în care a tratat înțelegerea liberală a modernității și a corolarului său, urbanizarea, considerând viziunea liberală asupra neajunsurilor urbanizării departe de perfecțiune. Lefebvre considera că lumea a ceea ce facem și lumea a ceea ce ne imaginăm sunt, de fapt, două forme ale realității, scriind despre comparația dintre „real și posibil”, ca și cum posibilul „este tot realitate”.[7]

De la această observație inițială, putem deduce că dubiile lui Lefebvre în ceea ce privește critica de dreapta adusă urbanizării pleacă de la faptul că aceasta acordă prioritate și se concentrează pe piață, în timp ce dubiile legate de critica de stânga sunt mult mai filosofice. Această distincție devine mai clară pe măsură ce lectura înaintează. După cum putem citi în introducerea Revoluției Urbane, „doar atunci când ne oprim să reflectăm asupra felului în care spațiul este delimitat de viziunea capitalistă a globalizării sau asupra parodiilor de stânga aplicate aceluiași subiect devine clară sclipirea de geniu pe care Lefebvre a avut-o insistând asupra spațiului”.[8] Cu toate acestea, Lefebvre considera inutil să privească lumea modernă în alb și negru, împărțind-o între stânga și dreapta.[9]

Lefebvre era membru al Partidului Comunist, dar legăturile sale comuniste deveneau din

ce în ce mai complicate. După ce în anul 1965 Nikita Hrușciov a dezvăluit în discursul său, „Despre cultul personalității și consecințele acestuia”, adevărata față a regimului autoritar al lui Stalin și a violenței pe care a provocat-o, Lefebvre a fost deziluzionat de partidul din care făcea parte. A fost exclus din Partidul Comunist în anul 1958, după ce a încercat să pună bazele unui partid alternativ în Franța.[10] În acest context, Revoluția Urbană se prezintă ca o replică dată acelei forme de comunism care împarte totul dihotomic între capitalism și socialism, când, de fapt, lucrurile sunt mult mai interconectate și mai complicate de atât.

II. Teorii urbane și „Critica vieții de zi cu zi”

După excluderea din rândurile Partidului Comunist, Lefebvre s-a dedicat elaborării propriilor teorii, fără să se dezică vreodată integral de simpatiile sale marxiste. A fost un pionier a ceea ce în sociologie este cunoscut drept „critica vieții de zi cu zi”, justificând-o pe baza unei combinații între schimbări sociale și observații făcute pe marginea modernității. Lefebvre a explorat aceste două elemente printr-un demers demn de orice sceptic al sociologiei (în modul specific sociologiei franceze), oferind baza analitică de care avem nevoie pentru a înțelege cum interpretează un adept al teoriei critice și un neo-marxist cursul dezvoltării urbane.

Pentru Lefebvre, critica vieții de zi cu zi nu este „doar un detaliu al sociologiei”, întrucât „nu aparține în mod clar niciunui domeniu”.[11] Așa cum ne putem aștepta de la un gânditor marxist, critica vieții de zi cu zi include critica economiei. Dar Lefebvre a inclus în teoria sa și alte domenii, întrucât din punct de vedere intelectual se opunea acelei forme de specializare disciplinară care limita comunicarea între domenii și interpretarea lumii în care trăim așa cum este ea văzută de oameni în general: ca o unitate, nu subîmpărțită în categorii specifice în funcție de domeniu.

Critica vieții de zi cu zi susține că experiența pe care o avem în lumea contemporană presupune un caracter de „obișnuință”, care a început odată cu perioada industrială.[12] Această obișnuință este, de fapt, „mediul social al unei exploatări sofisticate și al unei pasivități atent controlate”, care nu derivă doar din caracteristicile unui mediu urban, ci și din implicațiile acestui mediu, care delimitează „momentele vieții și activitățile”.[13] Mediul urban a delimitat din ce în ce mai mult spațiile în care oamenii trăiesc și spațiile în care aceștia se află pentru a fi strict funcționali. Capitalismul a redus orașul, sau mai exact viața într-un oraș, la un bun de care doar anumiți oameni se pot bucura.

Lefebvre susținea că funcțiile repetitive, birocratice și exploatatoare ale vieții de zi cu zi nu sunt doar un accident al dezvoltării industriale și economice. Așadar, era necesar să fie găsită o nouă abordare critică, care să ia simultan în considerare „obiecte și subiecți, sectoare și domenii”, și să demonstreze cum trăiesc oamenii. Lefebvre încerca să demonstreze cum „critica experiențielor zilnice construiește un rechizitoriu al strategiilor” care duc la segregarea activităților în cadrul unui oraș.[14]

Această interpretare și critica vieții urbane demonstrează influențele marxiste ale lui Lefebvre. Putem găsi cu ușurință punctul slab în gândirea sa: interpretarea greșită a neajunsurilor vieții de zi cu zi drept plan sinsitru pus la cale de companii, în loc de fenomen dezvoltat, ce ridică din ce în ce mai multe probleme și pentru care este greu de găsit un vinovat. Teoria lui presupune că cineva trebuie învinovățit pentru felul în care arată și este organizată societatea. Dintr-un anumit punct de vedere, valoarea teoriei sale stă în faptul că Lefebvre încearcă să insufle o hiper-conștientizare a împrejurimilor, a vieții și a însuși sinelui unei persoane, atitudine care permite indivizilor să vadă cu ochi critici lumea creată de ei. Critica vieții obișnuite era văzută de Lefebvre ca un proces continuu, „uneori spontan, critic cu sine, alteori formulat conceptual", care lasă (teoretic) gândirea și analiza în mâinile fiecărui cetățean, nu în mâinile unui strateg, politician sau birocrat.[15]

III. Lefebvre și istoriografia orașului

O „revoluție urbană" a marcat trecerea istorică de la agrar la industrial, iar în privința orașului, pe cea de la orașul politic la orașul industrial – de la polis, la un sistem functional de activități economice. Lefebvre povestește cum orașul politic „era populat în primul rând de preoți, războinici, prinți, nobili și lideri militari" și cum era „de neconceput în absența scrisului pe care se bazau documente, legi, inventare și colectarea taxelor", fiind guvernat prin ordine și decrete.[16] Într-adevăr, orașul politic includea, ca întotdeauna, o clasă muncitoare, dar Lefebvre susține că în acest context țăranii și comunitățile își păstrau „efectiv posesiunile prin plata tributului".[17] Acest lucru s-a schimbat odată cu evoluția orașului politic.

Lefebvre se baza pe exemplul Atenei, un oraș politic, și al coexistenței sale cu Pireu, un oraș comercial, pentru a demonstra că, din punct de vedere istoric, a existat întotdeauna o distincție între orașul politic și orașul comercial. Acesta scria:

„Când Hristos i-a alungat pe negustori din templu, interdicția era similară, avea același sens. În China și Japonia, comercianții au reprezentant mult timp o subclasă urbană, surghiunită într-o parte «specială» (heterotopă) a orașului. Adevărul este că doar în Vestul European, la finalul Evului Mediu, comerțul, piața și comercianții au reușit să intre în oraș."[18]

Felul în care Lefebvre rememorează evenimentele istorice este grăitor pentru influențele sale marxiste fățișe, dar istoriografia critică pe care o face începe după momentul în care mercantilismul a devenit parte integrată a orașului. Odată ce comercianții au intrat în oraș pentru totdeauna, a început o luptă de clasă „extraordinar de fecundă în Vest, care nu doar că a făcut istorie, ci a creat istoria însăși, piața a devenit centralizată."[19] Odată ce această schimbare s-a înfăptuit, piața „a înlocuit și a înlăturat", în cuvintele lui Lefebvre, locul tradițional de adunare, anume agora sau forumul. Mai mult decât atât, interpretarea dată de Lefebvre acestei schimbări este o

observație spațială: este criticat spațiul fizic pe care piața a ajuns să îl ocupe în centrul orașelor. Simpla prezență a unei noi piețe în centrul orașelor este importantă în mintea cetățenilor, întrucât „arhitectura urmărește și traduce noua concepție asupra orașului”, apărută odată ce pieţele își fac loc lângă o biserică sau o primărie din centrul orașului – o primărie tot mai ocupată de o oligarhie comercială.[20]

IV. Cele patru iluzii ale istoriei

De multe ori, istoricul economiei și al dezvoltării economice pune semnul egal între dezvoltarea piețelor și creșterea bunăstării, însoțită de creșterea libertății. Lefebvre o numea „o libertate cucerită”, o „luptă grandioasă, dar lipsită de speranță”.[21] Observațiile sale pot fi însă diferite atunci când vine vorba de interpretarea dată dezvoltării pieței. Totuși, atenția pe care o acordă problemelor ridicate de viața modernă urbană sunt într-o anumită măsură justificate. Maniera în care orașul politic s-a schimbat nu doar că i-a alterat spațiul fizic, ci a afectat și înțelegerea conceptuală a scopului unui oraș. Orașul politic a rezultat din ceea ce Lefebvre numea o iluzie filosofică ce i-a făcut pe arhitecții unui astfel de oraș – filosofii – să creadă eronat că sistemul lor era singura variantă posibilă de a organiza un oraș. Punctul slab al filosofilor, adaugă Lefebvre, este faptul că sunt încredințați că ideile lor sunt singurele corecte, de unde ia naștere „iluzia”. Dar „în lume există întotdeauna mai mult decât oricare sistem filosofic”, scria Lefebvre.[22]

Deși atribuia degradarea orașului politic naivității intelectuale (sau aroganței intelectuale) a filosofilor, Lefebvre nu era un critic al filosofiei; de fapt, era un admirator al acesteia. „Pentru o lungă perioadă de timp, filosofia a rivalizat cu arta, având ceva din caracterul incomparabil al unei opere: ceva unic, de o infinită valoare, de neînlocuit.”[23] Însă Lefebvre era un realist care recunoștea că locul filosofiei în viața publică era, în cel mai bun caz, unul instabil. Acesta se întreba: „nu este atunci o iluzie să mergem la infinit construind sisteme care vor fi întotdeauna dezamăgitoare, vor lăsa întotdeauna loc pentru îmbunătățire?”[24] Implementarea filosofiei în chestiunile practice și politice ale vieții de zi cu zi a coborât filosofia de pe piedestalul pe care îl împărțea cu arta. Pentru acest motiv, Lefebvre credea că „iluzia filosofică își face loc în conștiință atunci când ideea perfectibilității indefinite a sistematizării intră în conflict cu idea imanentei perfecțiuni a sistemului ca atare.”[25] Un aspect interesant în observația făcută de Lefebvre este felul în care considera idea perfectibilității în filosofie ca pe ceva incompatibil cu idea „imanentei” sale perfecțiuni. Bineînțeles, în calitate de creștini, ne este clar că nimic din lumea noastră, în mod special filosofia, nu posedă o perfecțiune imanentă.

Critica pătrunzătoare pe care Lefebvre o face orașului demonstrează impasul intelectual la care ajunge gânditorul marxist – adică ateist: Omul este cel mai bun; Omul nu este suficient de bun. Omul poate realiza orice; Omul poate ruina totul. Eșecul sau deziluzia filosofiei au deschis drumul următoarei greșeli intelectuale, pe care Lefebvre o numea

„iluzia statului”. Aici, felul în care Lefebvre descrie iluzia statului poate rivaliza scrierile celor mai înfocați critici ai centralizării. „Statul este capabil să gestioneze treburile a zeci de milioane de cetățeni. I-ar plăcea să ne poată dirija conștiința ca și când ar fi un fel de administrator de rang superior. Providențial, un zeu personificat, statul ar deveni centrul lucrurilor și ființelor conștiente de pe pământ”.[26] Lefebvre credea că idea de stat era intrinsec orientată spre control, lucru ce era însă „recunoscut doar în secret”.[27] Această formulare nu implică faptul că politica a succedat cronologic filosofia, întrucât cele două au coexistat întotdeauna, dar politica a câștigat ulterior o mai mare influență.

Inițial, o astfel de perspectivă asupra statului, văzut ca o organizație cu putere absolută, nu părea că are șanse de succes. Dar până la urmă statul a reușit să uzurpe locul pe care filosofia îl avea în guvernarea vieții oamenilor. Cea mai nouă iluzie în cronologia lui Lefebvre este iluzia urbană, comparată cu filosofia clasică prin felul în care susține că este un sistem: „[Iluzia urbană] se vrea a fi filosofia modernă a orașului, justificată de umanism (liberal), justificând o utopie (tehnocrată).”[28] Astfel, critica adusă de Lefebvre revoluției urbane se întoarce de unde a pornit. Neajunsul său este că reprezintă o falsă filosofie, justificată prin principiile umaniste și liberale ale libertății, care acționează împotriva acestora prin importanța pe care o acordă pieței, care reprimă viețile propriilor cetățeni printr-o realitate tehnocrată și birocrată care, la rândul ei, lasă deoparte însăși viețile oamenilor.

Ce are de câștigat un conservator dacă citește teoriile urbane ale lui Lefebvre? În primul rând, acestea demonstrează frustrarea provocată de erodarea continuă a vieții pe care cetățenii o duc în oraș. Mai mult, ridică întrebări importante cu privire la creșterea gradului de urbanizare; nu ne putem abține să aprobăm predicțiile sale conform cărora urbanizarea devine din ce în ce mai răspândită în societatea noastră. În timp ce pentru gânditorii marxiști țintele cele mai ușoare și mai comune ale acestei realități au fost întotdeauna companiile, tehnocrații și birocrații, pentru susținătorii pieței libere este util să recunoască efectele extrem de reale pe care orașele le au asupra oamenilor. Cum putem să le îndreptăm? Popularitatea „noului urbansim”, promovată de gânditori precum Sir Roger Scruton, include idei promițătoare ce caută echilibrul între un oraș în care se poate trăi și un oraș funcțional economic, dar reconceptualizează rolul pe care piața îl are într-un astfel de oraș. În scrierile lui Lefebvre, putem găsi dacă nu răspunsul, măcar un punct de plecare dintr-o perspectivă diferită, de unde putem începe să gândim aceste probleme și implicațiile lor. Lefebvre este unul dintre gânditorii obiectivi din teoria critică; marxismul său este rareori imuabil atunci când e supus la o analiză critică.

Imagine: Unsplash

NOTE

1. Henri Lefebvre, *The Urban Revolution*, (Minneapolis: 2003), p. Viii ↑
2. *Ibid.*, p. Ix. ↑

3. *Ibid.*, p. vii. ↑
4. *Ibid.*, p. 6. ↑
5. Lefebvre, *The Urban Revolution*, p. 6. ↑
6. *Ibid.*, p. 6-7. ↑
7. *Ibid.*, p. 139-40. ↑
8. *Ibid.*, p. viii ↑
9. *Ibid.*, p. xi. ↑
10. *Ibid.* ↑
11. *Ibid.*, p. 139. ↑
12. Lefebvre, *The Urban Revolution*, p. 139. ↑
13. *Ibid.* ↑
14. *Ibid.*, pp. 139-40. ↑
15. *Ibid.*, p. 140. ↑
16. *Ibid.*, 8-9. ↑
17. *Ibid.* ↑
18. Lefebvre, *The Urban Revolution*, p. 9. ↑
19. *Ibid.*, p. 10. ↑
20. *Ibid.* ↑
21. *Ibid.* ↑
22. *Ibid.*, p. 153. ↑
23. *Ibid.* ↑
24. Lefebvre, *The Urban Revolution*, p. 153. ↑
25. *Ibid.* ↑
26. *Ibid.* ↑
27. *Ibid.* ↑
28. *Ibid.* ↑